

MANZÛM BİR METNİN RİVAYET KAYNAKLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME: MOLLA HALİL es-SİİRDÎ'NİN NEHCÜ'L-ENÂM İSİMLİ ESERİNDE RİVAYETLERİN ETKİSİ

Bayram KANARYA¹

Özet

Molla Halil es-Siirdî (1754-1843) Bitlis'in Hizan ilçesine bağlı Kulpik köyünde dünyaya gelmiş ve farklı İslamî ilimlerde eser telif etmiş bir âlimdir. Es-Siirdî aynı zamanda hadis ilmi ile de hususi olarak ilgilenmiş ve İbn Hacer'in Nüzhetun'n-Nazar isimli hadis usulüne dair eserini, bugün elimizde mahtût olarak da bulunan Usûlu'l-Hadîs adıyla ihtisar etmiştir. Eserleri içerisinde hem medrese ehli hem de halk tarafından en fazla rağbet görmüş olanı, 271 beyitten oluşan Nehcü'l-Enâm isimli eseridir.

Bu eserde başta itikad, ibadet, nübüvvet, ahlak ve tasavvuf olmak üzere birçok konu manzum bir şekilde ve halkın anlayabileceği akıcı bir üslup ile ele alınmıştır. Onun bu eseri telif ederken hadis birikiminden istifade ettiğini ve bazı hadislerde geçen hususları edebî bir dille aktardığını söylemek mümkündür. Bu çalışmada eser tetkik edilmiş, hangi beyitlerin hangi hadislerden mühlhem olabileceği üzerinde durulmuştur. Bu çalışmanın yapılmasındaki temel amaç ise eserin muhtemel bazı hadis kaynaklarını tespit etmek ve rivayet haritasını ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Rivayet, Molla Halil, Nehcü'l-Enâm, Rivayet Kaynakları

AN INVESTIGATION ON RESOURCES OF NARRATIVE FOR A POETIC TEXT: EFFECT OF HADITHS ON MULLAH KHALİL es-SİİRDÎ'S WORK NAMED NAHCU'L-ANÂM

Abstract

Mullah Khalil es-Siirdî (1754-1843) was born Kulpik village linked to county Hizan that located in province Bitlis. He is a scholar who wrote works in different disciplines. He interested to hadith especially and summarized İbn Hacer's work Nüzhetu'n-Nazar in his book called Usûlu'l-Hadîs that is available as a manuscript (handwritten). The most famous of his works on madrasah and mind people is Nahcu'l-Anâm book which composed of 271 couplets.

In this work approached many topics for example belief, worship, prophecy, principle and Islamic mycticism etc. with poetry and a method the people can understand. It is possible to say when he was writing this book, he benefited from his hadith accumulation. Es-Siirdî explained the meaning of some hadiths as a literary language in this work at the same time. In this study, the work is examined and it was emphasized which hadiths could be inspired. The main purpose of this study is identify to some possible sources of hadith and some narration map.

Keywords: Hadith, Narration, Molla Khalil, Nahcu'l-Anâm, Sources of Narrative

¹ Dr. Öğretim Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, bayramkanarya@hotmail.com

Giriş

İslam, ilme ve ilim ehline büyük değer vermiştir. Hz. Peygamber (sav) her fırsatta muhataplarını ilme ve ma'kûl/ma'rûf olana davet etmiştir. Mekke'deki Dâru'l-Erkâm ve Medine'deki Suffa müesseseleri, kurumsal anlamda Kur'an'ın öğrenildiği ve müzâkere edildiği birer mekân olarak sonraki kuşaklarda teşekkül edecek olan birçok eğitim kurumuna ilham vermiştir. Hz. Peygamber'den sonra gerek ashab arasında gerekse de sonraki dönemlerde bu marifet ve hikmete olan ilgi inkitaya uğramadan devam edegelmiştir. Bununla birlikte ilim ehli sadece ilim öğrenmekle kalmamış, çoğunlukla hasbenlillah bâbından birçok talebe yetiştirmişler ve dinî eğitim ve öğretimin yapıldığı kurumların açılmasına da öncülük etmişlerdir.

Medrese ehli ve medreseler böyle bir eğitim serüveninin halkası olarak tezahür etmiş ve halk nezdinde de muteber bir konum elde etmişlerdir. İslah edilmesi noktasında bazı eleştirileri hak etse de bu kurumlardan başta Arap dili olmak üzere tefsir, hadis ve belagat alanında hatırı sayılır düzeyde alim yetişmiş ve bu alimler toplumun aydınlatılması noktasında önemli bir görev üstlenmişlerdir. Doğu ve Güneydoğu'da da bu işlevi gören birçok medrese, çoğunluğu köylerde olmak üzere kasabalarda ve diğer yerleşim yerlerinde ilmî faaliyetlerini sürdürmüşlerdir.

Klasik medrese eğitimini almış ve bu birikimi ile sadece müderris düzeyinde değil müellif düzeyinde de bir çok eser telif etmiş alimlerden biri Molla Halîl es-Siirdî'dir. es-Siirdî (ö. 1750/1843), sarf, nahiv, belagat, mantık, münâzara, tefsir hadis, fıkıh, fıkıh usûlü, kelam, tecvid ve tasavvuf dallarında eser yazmıştır. (Öncü, 2013a, s.366). Çoğunluğu mahtût olan bu eserler üzerinde son zamanlarda araştırmalar hız kazanmış, akademik düzeyde de bu yönde gayretler husûle gelmiştir. Ömer Pakiş'in *Molla Halîl es-Siirdî ve Tefsirdeki Metodu* (Yüksek Lisans, 1996), Necdet Karakaya'nın *Bir Dilci Olarak Molla Halîl es-Siirdî* (Yüksek Lisans, 2006) ve Mustafa Öncü'nün *Molla Halîl es-Siirdî'nin "Basîratu'l-Kulûb fî Kelâmi Allami'l-Guyûb" Adlı Eserinin Arap Dili Açısından İncelenmesi* (Doktora, 2013) adlı çalışmalarının yanı sıra birçok tebliğ ve makale de kaleme alınmıştır.

es-Siirdî, sadece entelektüel düzeyde çalışmalar kaleme almamış, aynı zamanda halkın itikad ve inanç esaslarını konu alan eserler de telif etmiştir. Bu eserlerin başında klasik medrese usûlünde Melâ Huseyni Bateyî'nin *Mewlûda Nebî* isimli eserinden hemen sonra talebeyi inanç, ahlak ve amel bakımından donanımlı hale getirmek amacıyla okutulan onun *Nehcü'l-Enâm* isimli eseri gelmektedir. Bu eser hemen her medresede olan ve şiir yönünü de yansıtabilecek şekilde tatlı nağmeler eşliğinde okutulan bir eserdir. Bu çalışmada mezkûr eserin rivayetlerden ne derecede etkilendiği başka bir ifade ile hadislerin bu eser üzerindeki yansımaları ortaya koyulmaya çalışılacaktır. Zira İslam inancına dair malumatın yer aldığı bir eserde, gerek lafız düzeyinde gerekse de mana düzeyinde hadislerden mülhem pasajların olmaması neredeyse imkânsızdır. Bunu yaparken manzûm bir şekilde yazılan eserin tetkik edilmesi neticesinde bulunan beyitler, anlamının örtüştüğü *muhtemel* rivayetler ile birlikte ortaya koyulmaya ve bu rivayetlerin geçtiği hadis kaynakları tespit edilmeye çalışılacaktır. Molla Halîl es-Siirdî'nin hayatı ve eserleri ile ilgili bazı bilgiler verildikten sonra onun *Nehcu'l-Enâm* isimli eseri tahlil edilecektir.

Molla Halîl Es-Siirdî'nin Hayatı

Hayreddîn ez-Ziriklî (ö. 1976) *el-A'lâm* ve Ömer Rıza Kehhâle (ö.1987) *Mü'cemu'l-Müellifîn* isimli eserlerinde onun hakkında bazı bilgilere yer vermişlerdir. Buna göre Molla Halîl'in asıl ismi Halîl b. Hüseyin el-Ömerî ve nisbesi el-İs'irdî olup 1754 doğmuş ve 1843'de vefat etmiştir. Şafii mezhebine müntesip olan aynı zamanda bu mezhebin fukahasından addedilen müellif, birçok ilim dalında uzmanlığa sahip olmuş ve bu ilimleri okutmuştur. (Kehhâle, 1957, I/683; Ziriklî, 2002, I/317)

Kaynaklar onun doğum yeri olarak Bitlis'in Hizan ilçesinin Kulpik köyünü göstermektedir. Bu köy, bugünkü resmi kayıtlarda Süttaş Köyü olarak kayıtlıdır. Molla Halîl'in ilk hocası, babası Molla Hüseyin b. Molla Halit el-Kolatî'dir. Daha sonraları babası onu Tillo'ya ilim tahsil etmek üzere götürmüştür. Babası oğlu Molla Halîl'i ilmî tedrisata vermek üzere *Ma'rifetnâme* isimli eserin müellifi olan Erzurumlu İbrahim Hakkı Hazretlerinin yanına götürmüş ve o da "Allah sana çok ilim, salih amel ve uzun ömür nasib etsin" şeklinde ona dua etmiştir. (Pakiş, 1996a, s.7) Molla Halîl, Tillo'dan sonra Müks'e (Bahçesaray) geçmiş, bir süre burada ilim tahsil ettikten sonra tekrar Hizan'a, oradan da Cizre'ye geçmiştir. Nihayetinde İmadiye müftüsü Molla Mahmud'dan icazetini almıştır. Uzun bir ilmî tedrisat ve telif faaliyetinden sonra Siirt'te 1843 yılında vefat etmiştir. (Öncü, 2013a, s. 21,22, 24)

Birçok kimseden ders alan müellifin bazı hocalarının isimleri şöyledir: Molla Ramazan el-Hazvinî, Sofî Hüseyin el-Karasevî, Molla Ahmed el-Hâfiz, Molla Mahmud el-Helenzî, Molla Muhammed b. Molla Ahmed el-Kevnâsî, Molla Abdulhadi el-Arvasî, Molla Hüseyin el-Hoşâbî, Şeyh Ferruh. (Öncü, 2013a, s. 23)

Eserleri

Klasik medrese geleneği içerisinde ders gören talebeler, müderris olduklarında medrese eğitim sisteminde belirlenmiş olan eserleri okutmak ile iktifa etmişlerdir. Ancak bu çizginin dışına çıkan bazı alimler de olmuştur. Tedris ve telifi (eser yazma) cem' eden kişilerin başında Molla Halîl gelmektedir. Zira o hem yıllar boyu belli bir sistematiğe oturan geleneksel eserleri ders vermiş hem de farklı konularda kimi zaman ihtisar ve şerh kimi zaman dirayet bağlamında birçok eser yazmıştır.

Bursalı Mehmet Tahir Efendi (ö. 1924) *Osmanlı Müellifleri* isimli eserinde onun hakkında şu ifadeler yer vermiştir: "Âlimlerin değerlilerinden yüksek bir zat olduğuna eserleri şahiddir. Cezanî'de doğmuştur. İlk tahsilinin başlangıcında, pederi Molla Hasan'ın delaletiyle (Ma'rifetnâme) sahibi İbrahim Hakkı Efendi'nin duasına mazhar olmuştur..." (Bursalı M.T., 1915, s. 409)

Molla Halîl anlaşıldığı üzere birçok eser kaleme almış ve interdisipliner bir yöntem takip etmiştir. Aşağıda zikredileceği gibi onun farklı ilim dallarında birden fazla eser telif etmiş olması bunu kanıtlamaktadır. Başta Arap dili olmak üzere tefsir, hadis, fıkıh, tasavvuf ve tecvid alanlarında eser telif eden Molla Halîl'in bazı eserlerini şöyle sıralamak mümkündür (Bursalı M.T., 1915, s. 409-410; Öncü, 2013b, s.24-36; Pakiş, 1996, s.16-17):

Arap Dili ve Belâgatı ile ilgili eserleri: *el-Kâfiyetu'l-Kübrâ fi'n-Nahv, el-Kamûsu's-Sânî fi's-Sarfi ve n-Nahvi' ve'l-Me'ânî, el-Manzûmetu'z-Zümürüdiyye Nazmu Telhîsi'l-Miftâh, Risâletun fi'l-Mecâz ve'l-isti'âre.*

Tefsir ile ilgili eseri: *Basîretu'l-Kulûb fi Kelâmi 'Allâmi'l-Ğuyûb.*

Hadis ile ilgili eserleri: *Kitabun fi Usûli'l-Hadis* (Mehmet Bilen bu eser ile ilgili olarak 14-17 Eylül 2017 tarihleri arasında Diyarbakır'da gerçekleştirilen Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi'nde "*Siirtli Molla Halîl ve Hadis Usulüne Dair Eseri*" isimli bir tebliğ sunmuştur.), *Zubdetu mâ fi Fetâva'l-Hadis, Tabakatu'r-Ricâl.*

Fıkıh ile ilgili eserleri: *Minhâcu'l-Vusûl ilâ İlmi'l-Usûl, Risâletun Sağîretun fi'l-Ma'fuvât.* Kelam ile ilgili eserleri: *Te'sîsu Kavâidi'l-Akâid 'alâ mâ Senehe min Ehli'z-Zâhir ve'l-Bâtın mine'l-'Avâid, Nehcu'l-Enâm fi'l-Akâid, Muhtasaru Şerhi's-Sudûr fi Şerhi'l-Mevti ve Ahvâli'l-Kubûr, Mulahasu'l-Kavâti' ve'z-Zevâcir fi mâ Tekellemû 'ala's-Segâir ve'l-Kebâir.*

Tasavvuf ile ilgili eserleri: *Minhâcu's-Sünneti's-Seniyye fi Âdâbi Sulûki's-Sûfiyye, Nubzetu Mevâhibi'l-Ledunniyye fi's-Şatahâti ve'l-Vahdeti'z-Zâtiyye, Risâletun fi Menâkibi Şeyh Ahmed.*

Tecvid ile ilgili eserleri: *Risâletun fi İlmi't-Tecvîd* (Bu eser ile ilgili olarak Edip Çağmar'ın, *Molla Halîl el-İs'irdî'nin 'Risâletün Fî İlmi't-Tecvîd' Adlı Eseri* isimli bir makalesi

bulunmaktadır. Bkz. Çağmar, 2000, s. 153-161), *Diyâu 'l-Kalbi 'l-Arûfi fi 't-Tecvîd ve 'r-Resmi ve Ferşi 'l-Hurûf, Şerhu Manzûmeti 'ş-Şâtibi fi 't-Tecvîd.*

Nehcü'l-Enâm'ın Muhtevası

Eserde giriş veya dîbâce kabilinden bir bölüm bulunmamaktadır. Manzûm ve oldukça akıcı bir üslup ile yazılan eser Kürtçe kaleme alınmış ve 271 beyitten oluşmuştur. Eserin daha çok halka yönelik yazıldığı *Nehcü'l-Enam* isminden de anlaşılmaktadır. Zira “nehc”, yol, yöntem ve metod anlamına; “Enâm” ise halk manasına gelmektedir. Ahmed Hilmi el-Kûgî ed-Diyarбекrî bu esere *Rehberi Avam Şerhâ Nehcü'l-Enâm* ismi ile bir şerh yazmıştır. el-Kûgî'nin şerhine *Rehberi Avam* ismini vermiş olması da eserin ismi ile anlam yönünden uyumluluk arz etmektedir.

Molla Halîl her ne kadar eserine bir giriş yazmadıysa da eserinin sonunda hangi saikle bu eseri telif ettiğini mahlası ile beraber açıklamıştır:

ولی او بفرمانا اخ خوه بو (Beyit no:260) خلیلی کو اف طرز بضاعت نبو

Halîli kû ev terz bidâet ne bû We lê ew bi fermânâ exê xwe bû

Bu beyitten Molla Halîl'in bu eserini kardeşinin ısrarı sonucu kaleme aldığı anlaşılmaktadır. el-Kûgî de –kesin olmamakla birlikte- kardeşi Molla İsmail'in ondan özellikle küçük çocukların faydalanacağı ve şahsi farzları ihtiva eden manzûm bir eser yazmasını talep ettiğini, bundan sonra Allah'ın da kendisine bir kabiliyet bahsettiğini ve bu eseri yazdığını ifade etmiştir.(el-Kûgî, s.76)

Eserin ilk mısraları, müellifin aynî (bireysel) farzları öğretme amacıyla bu eseri telif ettiğini göstermektedir:

ژبو فرض عینانه مرد ملیح (Beyit no:1) تو گوهدیره نطق و بیانا فصیح

Tu guhdêre nutk û beyan a fesîh Ji bo ferdê 'eynâne merdê melîh

Eserde birçok bölüm başlığı bulunmakta ve her bölüm başlığının altında kimi zaman kısa, kimi zaman da farklı konulara dair uzunca malumat sıralanmaktadır. Birçok farklı konunun birlikte zikredilmiş olması, eseri okuyan kimselere muhtelif konularda mesaj verme ve onları bu yönde donanımlı hale getirme amacına matuf olmalıdır. Çoğunluğu itikada ait konuların oluşturduğu bu eserde, tasavvuf ve âdâba dair başlıklar da ele alınmıştır. Eserdeki bölüm başlıklarını şöyle sıralamak mümkündür: Farz-ı Ayn İbadetler, Selbî Sıfatlar, Ezelf Yedi Sıfat, Melâike Bahsi, Risâlet Bahsi, Hz. Peygamber'in Şemâili, Mi'râc Bahsi, Ru'yetullah, Peygamberlerin Birbirinden Üstün Olması, Peygamberlerin Sayısı, Duanın Tesiri, Devlet Başkanının Atanması, Cuz'î İhtiyar, Kıyamet Alametleri, Kabirdeki Sual ve Kıyamet, Mezhep İmamları, Tasavvuf ve Ahlak (en uzun bölümdür), Allah Yolunda İlim Elde Etmek, Yedi Azanın Görevi, Yemek Âdâbı, Giyinme Âdâbı ve Namaz Âdâbı.

Molla Halîl'in bu eseri üzerine Ali Nebi Sâlih ed-Desûkî *el-Molla Halîl es-Siirdî ve Menhecuhu Fi İsbâti'l Akâidi'l-İslamiyeti min Hilâli Manzûmetihi Nehcu'l-Enam* ve Cüneyt Gökçe *Molla Halîl es-Siirdî'nin Hayatı, Eserleri ve Tekfîr Problemine Bakışı (Nehcü'l-Enâm Adlı Eseri İle Sınırlı)* isimli çalışmaları ile onun bu eserdeki İslam akaidine yönelik düşüncelerini tahlil etmişlerdir.(Memduhoğlu, 2008, s. 5; Gökçe, C. 2015, s. 76-96)

Müellif, bütün Müminlerin ve anne-babalarının af edilmesini ve Hz. Peygamber'e tabi olarak cennete girmelerini niyaz ederek eserini hitama erdirmiştir. Söz konusu duygular şöyle ifade edilmiştir (el-Kûgî, s. 77):

دگل ای کو بو مه بیژیت دعان

(Beyit no:270) مه و دائو باب همی مؤمنان

بی جنتی تابع مصطفی

(Beyit no:271) عفوکی الهی بصدق و صفا

Me û dâ û babê hemû Mü'minan
'Efûkî îlahî bi sıdk û sefaDi gel ê ko bo me dibêjit duan
Bi bî cennetê tabîê Mustefa**Nehcü'l-Enâm'da Rivayetlerin Tesiri**

Nehcü'l-Enâm, muhteva bakımından zengin bir konu çeşitliliğine sahiptir. Farklı disiplinlerin birçok alanına ait bilgi içermesi nedeni ile bu eserin İslamî literatürde ikinci kaynak olan hadislerden gerek mana gerekse lafız bakımından bağımsız olarak yazılmış olması nerdeyse imkânsızdır. Diğer taraftan müellifin yukarıda belirttiğimiz gibi hem hadis usûlü hem de hadislere dair bazı eserlerinin var olması, onun hadis kültürünün zengin olduğunu ortaya koymaktadır.

Molla Halîl'in birçok ayetten mülhem beyitleri de bulunmaktadır. Örneğin İhlas suresinde geçen "...*Ne doğurmuştur ne de doğmuştur. Hiçbir şey O'na denk ve benzer değildir.*" (İhlâs sûresi, 112/3-4) ayetlerindeki mana, veciz bir şekilde şöyle ifade edilmiştir (el-Kûğî, s.6):

(Beyit no:14) نه اولاد و زوجت نه باب و نه دا نه همکوف موت و زوالا خدا

Ne ewlâd û zewcet ne bâb û ne dâ Ne hemkûf û mevt û zewâla xweda

Bu bölümde Molla Halîl'in gerek doğrudan gerekse de mana itibarı ile işaret ettiği ama hadis olduğunu bildirmedığı yerler tespit edilmiş ve bunlar *muhtemel* rivayetler eşliğinde sıralanmıştır. Rivayetlere delalet eden bütün pasajları ele almak çalışmanın sınırlarını aşacağından, bazı örnekler üzerinden konu işlemek tercih edilmiştir. Şârih el-Kûğî de müellifin muradını bazı ayet ve hadislerle açıklamıştır. Yeri geldiğinde şerhten yararlandığımızı ama şârihin temas etmediği birçok pasajın rivayet kaynaklarının tarafımızdan tespit edildiğini ifade etmek isteriz. *Nehcü'l-Enâm*'ın rivayet metinleri ile ilişkisine dair bazı örnekleri şöyle sıralamak mümkündür:

1. örnek: *Mebhasu's-Sıfati's-Seb'ati'l-Kadîmeh* isimli bölümde Allah'ın sıfatları zikredildikten sonra O'nun doksan dokuz sayısından fazla ismi olduğu, şeriatın (Kur'an-Sünnet) belirlemediği isimlerin Allah'a isnad edilmesinin uygun olmayacağını altı çizilmiştir. (el-Kûğî, s. 9) Bilindiği gibi Allah'ın bazı isimleri Kur'an'da geçmekte ve "*En güzel isimler Allah'ındır.*" (A'raf sûresi, 7/180) ayeti ile en güzel isimlerin O'na ait olduğu belirtilmekte ancak doksan dokuz ifadesi geçmemektedir. "*Allah'ın doksan dokuz ismi*" ifadesi hadislere dayanmaktadır.

Molla Halîl'in ifadesi:

ژ نهویدونه ناڤ وی زیدهنه

(Beyit no:24) تو ناڤان تو بی شرع لی دامنه

Tu nâvân tu bê şer'ê lê dame ne

Ji nehwêd û neh nâvê wî zêde ne

Hadis kaynaklarındaki ifade:

...إن لله تسعة وتسعين اسماً، مَنْ أَحْصَاهَا كُلَّهَا دَخَلَ الْجَنَّةَ

Ebû Hureyre'den merfû' olarak nakledilen hadisin anlamı şöyledir: "Allah'ın doksan dokuz ismi vardır. Kim bunları sayarsa cennete girer." (Buhârî, Şurût, 18; Deavât, 68; Müslim, zikr, 5-6; Tirmizî, Deavât, 82; Ahmed b. Hanbel, Müsned, II/258)

2. örnek: *Mebhasu'r-Risâle* bölümünde Hz. Peygamber'in (sav) bütün insanlara ve cinlere Peygamber olarak gönderildiği ve bunun ümmeti için bir fazilet olduğu belirtilmiştir. Devamında Hz. Peygamber'e Peygamberlik vazifesi verildikten üç yıl sonra onun Mekke'de on yıl ve Medine'de on yıl nübüvvet vazifesini icra ettiği belirtilmiştir. Konu alimler arasında tartışmalı olmakla birlikte bir görüşe göre Mekke'de ilk vahiyden sonra üç yıl kadar bir fetret devresi yaşanmıştır. Anlaşılan es-Siirdî ilk vahyi de içine alan bu üç yıllık süreyi nebi, sonraki yirmi seneyi ise rasul olarak yorumlamıştır.(el-Kûğî, s. 12-13)

Molla Halîl'in ifadesi:

نبوت دسالچلی دای رب (Beyit no:37) ژ نسلا قریشه ژ تخم عرب

مکه بو خوه ده سال دی کر قبول (Beyit no: 38) سسی دی کو بورین او بو رسول

لوی ده بوارین ژدنیای چو (Beyit no: 39) ژمکی کو بالی مدینی فه چو

Ji neslâ Kureyş e ji toxmê 'Ereb Nubuwwet di sala çilê dayê Reb
Sisê dî ko borîn û ew bû Resul Mekke bu xwe deh salê dî kir qebûl
Ji Mekkê ko balê Medine ve çû Li wê deh buwarin ji dunyayê çû

Hadis kaynaklarındaki ifade:

...لَيْثُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِمَكَّةَ عَشْرَ سِنِينَ يَنْزِلُ عَلَيْهِ الْقُرْآنُ وَبِالْمَدِينَةِ عَشْرَ سِنِينَ

Hz. Aişe ve Ebû Hureyre'den nakledilen hadisin anlamı şöyledir: "Hz. Peygamber (sav) Mekke'de on yıl, Medine'de on yıl vahiy almaya devam etmiştir." (Buhârî, Fedâilu'l-Kur'an, 1) İbn Hacer de Hz. Peygamber'in nübüvvet süresinin yirmi üç yıla yakın olduğuna işaret etmekte ve Mekke'deki on yıllık sürenin fetret olmadan devam eden vahye delalet etmiş olabileceğini belirtmektedir.(İbn Hacer, 2000, IX/6-7)

3. örnek: *Mebhasu Şemâilîhi* başlığı altında Hz. Peygamber'in fiziki özellikleri, teninin rengi ve uzunluğu-kısalığı gibi konulara temas edilmiştir. Verilen bilgilere göre Molla Halîl, Hz. Peygamber'in boyunun mutedil olduğunu ne çok kısa ne çok uzun, ne çok semin ne çok zayıf olduğunu; ne tam siyah tenli ne tam beyaz tenli olduğunu ancak esmer olduğunu, yüzünün yuvarlak olduğunu, göz ve kaşlarının siyah ve sakal ile saçında on dokuz adet ağarmış tel olduğunu belirtmiştir. (el-Kûğî, s.13) Hz. Peygamber'in fiziki ve ahlakî özellikleri, huy, tabiat ve giyim-kuşamı ile ilgili müstakil eserler yazılmıştır. Bu eserler genellikle Delâilu'n-Nübüvve, Hasâisu'n-Nebî, Şemâil ve Hilve olarak isimlendirilmiştir.(Kandemir, M. Y., 2010, s. 497-498) Muhaddisler bu konuyu Kitâbu Sıfatî'n-Nebî ve Kitâbu'l-Menâkib ismi ile müstakil bölümler altında da ele almışlardır. Bu çalışmalar içerisinde bir hadis musannifi olmasının verdiği avantajla hatırı sayılır ölçüde ümmet nezdinde şöhret bulan eser, Tirmizî'nin (ö. 279/892) *eş-Şemâilu'l-Muhammediyye* isimli eseridir.

Molla Halîl'in ifadesi:

نه كرت و دريژ و نه ضخم و ضعيف (Beyit no:40) لوی قامتك معتدل بو لطيف

مدور بو وجه و رهين انوری (Beyit no:41) نه رش بو سپی صورکی اسمری

(Beyit no:42) اوى چاف و برهى مكحل هبون ژده طان شيباوي نه زيدهبون

Li wî qâmetek mu'tedil bû letîf   Ne kurt û dirêj û ne dexm û deîf
Ne reş bû sipî sorekê esmerê   Mudewwer bû wech û rihên enverê
Ewî çav û burhê mukehhel hebûn   Jê deh ta an şeyba wî neh zêde bûn

Hadis kaynaklarındaki ifade:

...عن ربيعة بن أبي عبد الرحمن ، عن أنس بن مالك ، أنه سمعه يقول : كان رسولُ الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ليسَ بالطويلِ البائنِ ولا بالقصيرِ وليسَ بالأبيضِ الأمهقِ ولا بالأدمِ ولا بالجعدِ القَطَطِ ولا بالسبطِ بعته اللهُ على رأسِ أربعينَ سنةً فأقامَ بمكةَ عشرَ سنينَ وبالمدينةَ عشرَ سنينَ وتوفاهُ اللهُ عزَّ وجلَّ على رأسِ ستينَ سنةً وليسَ في رأسِهِ ولحيتهِ عشرونَ شعرةً بيضاءَ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

Rabîa b. Ebî Abdirrahman, Enes b. Malik'ten şöyle işittiğini haber vermiştir: “Hz. Peygamber ne çok uzun ne çok kısa, ne tam beyaz ne tam siyah, saçları ne tam toplanmış ne de tam salıverilmiş haldeydi. Kırk yaşında iken Peygamber oldu. Mekke’de on yıl Medine’de on yıl kaldı. Altmışlı yaşın başında vefat etti. Saç ve sakalında yirmi tel ağarmamıştı.” (Buhârî, Menâkib, 23, IV/164; Mâlik, Muvatta, Kitâbu Sıfati’n-Nebî, II/919; Tirmizî, eş-Şemâilu’l-Muhammediyye, s. 7-8)

4. örnek: *Mebhasu’l-Mi’rac* bölümünde Hz. Peygamber’in Ka’be’den bir gece ve bir anda Mescid-i Aksa’ya götürüldüğü ve orada bütün Peygamberlere imamlık yaptığı anlatılmaktadır. Bu ifadelerin büyük bir bölümü zaten hadislerde geçmektedir. Burada üzerinde durulmak istenilen nokta, tarih boyunca alimler arasında tartışılan bir konu olan, Hz. Peygamber’in mi’raçta Allah’ı görüp görmediği (ru’yetullah) konusudur. es-Siirdî, Hz. Peygamber’in Sidretu’l-Müntaha’ya yükseldiğini ve kendisi ile Allah arasında iki yay aralığı kaldığını (Necm sûresi, 53/9), gözleri ile Allah’ı iki defa gördüğünü ve hem ruh hem de cesed ile bu olayın vuku bulduğunu belirtmektedir. Şârih el-Kûğî’ye göre rüyet hadisesi ilkinde Sidretu’l-Müntaha, ikincisinde ise Kâb-ı Kavseyn merhalesinde gerçekleşmiştir. (el-Kûğî, s. 14)

Molla Halîl’in ifadesi:

(Beyit no:46) ژوى او بره سدره المنتهى بقاب دو قوسان قبال خو ه گها

(Beyit no:47) بروح و جسد فه اوى بر سوار بجاف سرخوه خدى دى دو جار

Jê wî ew bire sidretu’l-Munteha   Bi qâbê du kewsan vibal xwe giha
Bi rih û cesed ve ewî birsuwar   Bi çavê sere xwe xwedê dî du car

Hadis kaynaklarındaki ifade:

...عَنْ عِكْرِمَةَ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ رَأَى مُحَمَّدٌ رَبَّهُ قُلْتُ أَلَيْسَ اللهُ يَقُولُ لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ قَالَ وَيَحْكُ ذَلِكَ إِذَا تَجَلَّى بِنُورِهِ الَّذِي هُوَ نُورُهُ وَقَالَ أَرِيَهُ مَرَّتَيْنِ

İkrime, İbn Abbas’ın şöyle dediğini nakletmiştir: “İbn Abbas ‘Muhammed Rabbini gördü’ dedi. Ben de ona Allah ‘Gözler O’nu idrak edemez ama O gözleri idrak eder.’ (Enam sûresi, 6/103) şeklinde buyurmuyor mu?” diye sordum. Bunun üzerine o da “Yazıklar olsun sana Allah’ın görülememesi durumu, bizatihi nuru ile tecelli ettiği zamana mahsustur.” dedi ve şöyle devam etti: “Ona iki defa gösterilmiştir.” (Tirmizî, Tefsîru’l-Kur’an, 53; Hz. Aişe’nin rivayet ile ilgili değerlendirmesi için krş. bkz. Zerkeşî, B. 2004, s. 174)

5. örnek: *Mebhasu't-Tefâdü'l* bahsinde el-Aşeretü'l-Mübeşşere ifadeleri ile literatüre geçen ve daha dünyada iken cennet ile müjdelenen sahabiler sıralanmıştır. Başta dört halifenin adları verildikten sonra Sad b. Ebi Vakkas, Zübeyr b. Avvam, Said b. Zeyd, Abdurrahman b. Avf, Talha b. Ubeydullah ve Ubeyde b. Cerrah'ın isimleri zikredilmiştir. (el-Kûğî, s. 17)

Molla Halil'in ifadesi:

دگل عبدالرحمن بويه شهيد

(Beyit no:59) لپی قانه سعد و زبیر و سعید

كو عشرالمبشر بويه نائف وان

(Beyit no:60) دگل طلحة و بو عبیده بز ان

Li pey van e Sa'd û Zubeyr û Saîd

Digel Ebdurrahman ê bû ye şehîd

Di gel Telhe û bû Ubeyde bi zan

Ku aşru'l-mubeşşer bû ye navê wan

Hadis kaynaklarındaki ifade:

...فقال النبي صلى الله عليه وسلم اثبت جراً أو أحد فائماً عليك صديق أو شهيد فسمى النبي صلى الله عليه وسلم العشرة فسمى أباً بكر وعمر وعثمان وعلياً وطلحة والزبير وسعداً وعبد الرحمن بن عوف وسمى نفسه سعيداً

Saîd b. Zeyd'in aktardığına göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Ey Hira veya Uhud sabit dur. Zira senin üzerinde siddik veya şehid vardır. Bundan sonra Hz. Peygamber şu on ismi sıraladı: Ebubekir, Ömer, Osman, Ali, Talha, Sa'd, Abdurrahman b. Avf ve Saîd.” (Ahmed b. Hanbel, Müsned, III/181)

6. örnek: *Mebhasu't-Tefâdü'l* bölümünde ele alınan konulardan bir diğeri de hilafetin süresi ile ilgili olmuştur. es-Siirdî Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'nin hilafet sürelerinin otuz yıl olduğunu belirtmiştir. Oysa Hz. Ebubekir 2 yıl 3 ay 10 gün, Hz. Ömer 10 yıl 6 ay 8 gün, Hz. Osman 11 yıl 11 ay 9 gün ve Hz. Ali 4 yıl 9 ay 7 gün hilafette bulunmuşlardır. el-Kûğî'nin de belirttiği gibi sayı otuz yıla tamamlanmamıştır. Ancak Hz. Hasan'ın 6 aylık hilafet süresi eklendiğinde sayı otuz yıla tamamlanmış olacaktır. (el-Kûğî: 17)

Molla Halil'in ifadesi:

دكفر نبوار اندى يك ساعتى

(Beyit no:56) ابوبكر افضلترى امتى

بفاروق عثمان لپاش ويه

(Beyit no:56) لپیقه عمرای كو نائف دائیه

اقانانن سه سال خلافت بو ار

(Beyit no:58) لدو وي على صحبى ذوالفقار

Ebubekr e efdeltirê ummete

Di kufre ne borandî yek saetê

Li pey ve Umer ê ku navdâi ye

Bi Farûqê Osman li paşê wî ye

Li du wî Eli sahibê Zülfiqar

Evanên sih sal xilafet buwar

Hadis kaynaklarındaki ifade:

...قال رسول الله صلى الله عليه وسلم الخِلافةُ في أُمَّتِي ثلاثونَ سنةً ثُمَّ مُلْكًا بَعْدَ ذَلِكَ...

Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Ümmetim içerisinde hilafet 30 yıl sürecek sonra saltanat/hükümdarlık dönemi başlayacaktır.” (Ahmed b. Hanbel, Müsned, XXXVI/256; Tirmizi, Fiten, 48; Ebû Davûd, Sünnet, 8)

7. örnek: *Mebhasu 'Adedi'l-Enbiya* bölümünde peygamberlerin sayısı ile ilgili açıklamalara yer verilmiştir. Buna göre yüz yirmi dört bin nebi bulunmakta ve bunlardan üç yüz on üç tanesi ise resul olmaktadır. (el-Kûğî:19)

Molla Halîl'in ifadesi:

رسل سیدوسیزدهن ای ابی

(Beyit no:66) چهار و صد و بیست هزارن نبی

Çihar û sed û bîst hezarin nebî

Rusul sê sed û sêzdehin ey ebî

Hadis kaynaklarındaki ifade:

...قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ كَمْ وَفَىٰ عِدَّةَ الْأَنْبِيَاءِ قَالَ مِائَةٌ أَلْفٌ وَأَرْبَعَةٌ وَعِشْرُونَ أَلْفًا الرَّسُولُ مِنْ ذَلِكَ ثَلَاثٌ مِائَةٌ وَخَمْسَةٌ عَشْرَ جَمًّا غَفِيرًا

Ebû Umâme'den gelen uzunca bir hadisin son kısmı şöyledir. Ebû Umâme Hz. Peygamber'den peygamberlerin sayısını sormuş o da şöyle cevap vermiştir: “Yüz yirmi dört bin enbiya vardır, bunlardan resul olanların sayısı ise üç yüz on beştir.” (Ahmed b. Hanbel, Müsned, XXXVI/619)

8. örnek: *Mebhasu'l-Ihtiyari'l-Cüz'î* bölümünde cüz'î ihtiyarının mahiyeti; kesb-fiil ilişkisi ve Allah'ın, kulların fiillerinin yaratıcısı olduğu gibi mevzular ele alınmıştır. Devamında ise; hiç kimsenin Allah'ın rahmeti/şefkati olmadan kendi ameli ile cennete giremeyeceği belirtilmiştir ki bu husus bazı rivayetlerde de geçmektedir. (el-Kûğî:25)

Molla Halîl'in ifadesi:

تو ناچی بهشتی سبب طاعتی

(Beyit no:82) وکی کو لته او نکت شفقتی

Wekî ko lite ew nekit şefqetê

Tu naçî behîştê sebeb taetê

Hadis kaynaklarındaki ifade:

...عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَنْ يُنَجِّيَ أَحَدًا مِنْكُمْ عَمَلُهُ قَالُوا وَلَا أَنْتَ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ وَلَا أَنَا إِلَّا أَنْ يَتَّعَمِدَنِي اللَّهُ بِرَحْمَةٍ...

Ebû Hureyre, Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu haber vermiştir: “Hiçbirinizi ameli kurtaramayacaktır.” Orada bulunanlar: “Sen de mi ya Rasulellah?” diye sorduklarında: “Allah'ın bana rahmeti ile muamelesi olmaz ise ben de.” şeklinde cevap vermiştir. (Buhârî, Rikâk, 18; Müslim, Sıfatu'l-Münâfikîn, 71)

9. örnek: Molla Halîl *Mebhasu'l-Eimme* başlığı altında amelî ve itikadî mezheplerin önemini anlatmıştır. Dört mezhebin hak olduğunu, bunların imamlarına tebaiyetin gerekli olduğunu altını çizmiştir. Aynı şekilde Eş'arî (ö.324/935) ile Ebû Mansûr el-Mâtürîdî'nin (ö.333/944) itikadda imam olduklarını ve bu iki imamdan birinin akidesinden gidilmesi gerektiğini belirttikten sonra cennete girecek olan fırkanın bu fırkalar olduğunu, bunun dışındaki yetmiş iki fırkanın bâtıl olduğunu belirtmiş, böylece hadis ehline “yetmiş üç fırka” diye meşhur olan rivayeti referans almıştır. (el-Kûğî, s.35)

Molla Halîl'in ifadesi:

ابو منصورای ماوراءالنهر

(Beyit no:119) امامی میه اشعری تا نهیر

اوه حقه هفتی و دو باطلن

(Beyit no:120) عقیداکو او هر دوپی قائلن

Îmamê meye Eş'arî ta nehir
'Eqîda ko ew herdu pê qâîlin

Ebû Mansur ê mâweraunnehr
Ewe heqqe heftê û du bâtilin

Hadis kaynaklarındaki ifade:

عن أنس بن مالك قال قال رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم : تَفْتَرِقُ هَذِهِ الْأُمَّةَ عَلَى ثَلَاثٍ وَسَبْعِينَ فِرْقَةً
كُلُّهُمْ فِي النَّارِ إِلَّا وَاحِدَةً

Enes b. Mâlik Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: “Bu ümmet (ümmetim) yetmiş üç fırkaya ayrılacak, biri hariç diğerleri cehennemde olacaktır.” (Ebû Davûd, Sünnet, 1; İbn Mâce, Fiten, 17; Taberânî, Mu’cemu’s-Sağîr, II/29.)

10. örnek: Müellif, *Mebhasu't-Tasavvuf ve'l-Ahlak* kısmında dünyaya meyledilmemesi gerektiği, zira dünya muhabbeti ile Allah'ın muhabbetinin aynı kalpte cem' olunamayacağı, Allah'ın fiillerine itiraz edilmemesi gerektiği; tevekkül ve tasavvuf erbabının her biri yine hadislerin manalarına tekabül eden haya sahibi olmak, eziyet etmemek, salah ehli olmak, fesad ehli olmamak, doğru sözlü olup az konuşmak vb. hasletleri kuşanması gerektiğinin altını çizmiştir. Burada es-Siirdî, dünyayı, rivayetteki ifadesi ile ölü bir leşe benzetmiş ve Allah'a gerçek manada müteveccih olan hakikat ehlinin, bu laşeye değer vermemelerinin kalbî hayatın selameti açısından hayati olduğunu belirtmiştir. (el-Kûğî, s. 55)

Molla Halîl'in ifadesi:

كو دنيای باقیزی حزری نکی تو هنگاف خدای خو حزری دکی (Beyit no:178)

وکی فانه وصف بچه در بدی او ی جیفئه تو نشی ترک بدی (Beyit no:179)

Tu hingav Xwedayê xwe hez jê dikî Ko dunyayê bavê jî hez jê nekî
Ewî cîfe ê tu neşî terk bidey Wekî vân e wesfê biçe derbidey

Rivayet kaynaklarındaki ifade:

الدُّنْيَا جِيفَةٌ وَ طَلَبُهَا كِلَابٌ

Hadis olduğu iddia edilen sözün manası şöyledir: “Dünya laşedir, talipleri de köpeklerdir.” (Aclûnî, 2001, I/362, Aclûnî rivayetinin mevzu olduğunu belirtmiştir.)

11. örnek: *Mebhasu Âdâbi'l-Ekl* bölümünde yemeklerin şehveti kabartmak ve günah kazanmak için değil, ibadete enerji sağlamak için yenilmesi, yemekten önce ve sonra ellerin yıkanması, yemek esnasında sağ ayağın dikilmesi ve sol ayağın yatırılması gibi konular ele alınmıştır. Yemeğin öncesi ve sonrasında tuz alınması, şüpheli şeylerden kaçınılması ve haram yiyen kişinin duasının makbul olmayacağı da yine işlenen konular içerisindedir. (el-Kûğî, s.67)

Molla Halîl'in ifadesi:

حرامی و تشتی بشبهه مخو ههنگ خوی دبرزادوپاشی بخو (Beyit no:226)

دعای ته ایدی قبول نابتن کوگوشترگرتناته ژ حرامی بتن (Beyit no:227)

Hinik xwê di ber zâd û pâşî bixû Heramî û tiştê bi şubhe mexwû
Ko goştirtina te j'heramî bitin Duayê te êdî qebûl nâbitin

Rivayet kaynaklarındaki ifade:

...وإذا أكلت فأبدأ بالملح واختم بالملح...

Suyûtî'nin belirttiği gibi uzunca mevzu bir hadisin parçası olan ve Hz. Ali'ye tavsiyelerin yer aldığı bu ifadenin manası şöyledir: “... Yemeğe tuz ile başla ve yemeği tuz ile bitir...” (Suyûtî, 2007, II/312; İbn Kayyım el-Cevziyye, 1996, s.55)

...عَنِ النَّعْمَانِ بْنِ بَشِيرٍ قَالَ سَمِعْتُهُ يَقُولُ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ وَأَهْوَى النَّعْمَانُ بِإِصْبَعِيهِ إِلَى أُذُنَيْهِ إِنَّ الْحَلَالَ بَيْنَ وَإِنَّ الْحَرَامَ بَيْنَ وَبَيْنَهُمَا مُشْتَبِهَاتٌ لَا يَعْلَمُهُنَّ كَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ فَمَنْ اتَّقَى الشُّبُهَاتِ اسْتَبْرَأَ لِدِينِهِ وَعَرْضِهِ وَمَنْ وَقَعَ فِي الشُّبُهَاتِ وَقَعَ فِي الْحَرَامِ...

Numan b. Beşîr hadisi bizzat işittiğini belirtmek üzere iki elini kulağına götürdükten sonra Hz. Peygamber'in şöyle dediğini nakletmiştir: "Helal de belli, haram da bellidir. İkisi arasında şüpheli bazı şeyler vardır ki birçok kimse bunu bilmez. Kim şüpheli şeyden kendini korursa dinini ve namusunu da muhafaza etmiş olur. Kim şüpheli şeyleri işlerse harama düşmüş olur..." (Müslim, Müsakât, 1599)

وَرُويَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ : "ثَلَاثَةٌ لَا يُسْتَجَابُ دُعَاؤُهُمْ : آكِلُ الْحَرَامِ ، وَمُكْثِرُ الْغِيْبَةِ ، وَمَنْ كَانَ فِي قَلْبِهِ غِلٌّ أَوْ حَسَدٌ لِلْمُسْلِمِينَ

Hadis kaynaklarında tarafımızca tespit edilemeyen ve bazı tefsirlerde mevcut olan bu metnin anlamı şöyledir: Hz. Peygamber'den şöyle nakledilmiştir: "Üç kimsenin duası kabul olmaz: Haram yiyen, çok fazla gıybet eden ve Müslümanlara kin veya haset besleyen." (Kurtûbî, M. 2006, XXII/578)

12. örnek: *Mebhasu Âdâbi's-Salâ* bölümünde namazın âdâbı ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır. Namazın kişiyi madden ve manen arındırması, havf-recâ arası bir duygu hali ile eda edilmesi, huşu ve tedebbür ile kılınması ve namazlardan sonra me'sur duaların okunması gibi hususlar işlenmiştir. Bununla birlikte, namazın cemaatle kılınmasının ehemmiyeti üzerinde durulmuş, cemaatle kılınan namazın tek başına kılınan namazlardan yirmi yedi kat daha faziletli olduğu belirtilmiştir. Hadislerde de namazın cemaatle kılınmasına vurgu yapılmış, cemaatle kılınan namazın münferiden kılınan namazlardan bir rivayete göre yirmi beş kat, bir başka rivayete göre de yirmi yedi kat daha faziletli olduğu ifade edilmiştir. Molla Halîl, hadis usulünde "daha sahih" manasına gelen "esahh" ifadesini kullanarak cemaatle kılınan namazların yirmi yedi kat daha faziletli olduğuna işaret eden rivayeti tercih ettiğini ihsas etmiştir. (el-Kûğî:75)

Molla Halîl'in ifadesi:

نمیزاخوژی هر جماعت بکه

(Beyit no:253) د پیقه دعای د مروی بکه

کو پرتال خو تو بکی بیست و

(Beyit no:254) لکودست دده بو ته اف طرز گنج

پنج

چه خوش دولته نعمتک درب

(Beyit no:255) بأصح روایت بویه بیست و هفت

نخت

Di peyve du'ayê di merwî bike
Li ko dest dide bo te ev terzê genc
Bi esehh riwayet bûye bîst û heft

Nimêja xwe jî her cemaet bike
Ko pertalê xwe tu bikî bîst û pênc
Çi xweş dewlet e ni'metek derbi next

Hadis kaynaklarındaki ifade:

عن عبد الله بن عمر أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال صلاة الجماعة تفضل صلاة الفذ بسبع وعشرين درجة

Abdullah b. Ömer Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: "Cemaatle kılınan namaz, tek başına kılınan namaza göre yirmi yedi kat daha faziletlidir." (Buhari, Ezan, 30)

Sonuç

Hayatının önemli bir kısmını ilme ve talebe yetiştirmeye adanmış Molla Halîl es-Siirdî, klasik medrese geleneğinde hem tadrîs hem de telîf faaliyeti icra eden alimlerden biridir. Müellif, sadece ulema sınıfına hitap eden eserler yazmamış aynı zamanda yaşadığı coğrafyadaki insanların dinî ve ahlakî manada aydınlatılması yönünde de ciddi çabalar sarf etmiştir. Onun *Nehcü'l-Enâm* isimli eseri çoğunluğu itikad ve kelama dair olmak üzere, şahsi farzlar, ahlak, tasavvuf ve âdâb gibi konuları ihtiva eden, böylelikle okuyucuyu birçok konuda bilgilendirmeyi amaçlayan ve manzûm olarak kaleme alınan eserlerinden biridir.

İslamî disiplinlere ait birçok eseri bulunan müellifin hadis usûlüne dair bir eser telif etmiş olması, onun bu sahaya özel bir ilgi duyduğunu ve belli bir hadis müktesebatına sahip olduğunu göstermektedir. Bu çalışmada eserin metninden hareketle bazı pasajların muhtemel hadis kaynakları örnekleri ile beraber tespit edilmiştir. Çalışmada ulaşılan sonuçları maddeler halinde şöyle sıralamak mümkündür:

1-Nehcü'l-Enâm isimli eserinde Molla Halîl, sarahaten ve zımnen bazı hadislerin/rivayetlerin manasına tekabül eden ifadeler kullanmıştır.

2-Bazı rivayetlerden mühlhem olduğunu düşündüğümüz ifadelerin hadis kaynaklarında vârid olması onun hadis/rivayet kaynaklarını tetkik ettiğini göstermektedir.

3-Eserde, çok sayıda sahih olan rivayetlere işaret eden metinlerin yanı sıra zayıf hatta mevzu hadis olduğuna işaret eden ifadeler de yer almıştır. Bu durum, onun hadis kültürüne vukufiyetinin olduğunu ancak teknik manada “hadisçi” kimliğine sahip olmadığını veya bu konuda mütesâhil davrandığını ortaya koymaktadır.

4-Tasavvuf, âdâb, şemâil ve terğîb-terhîb ile ilgili bölümlerde ele alınan bazı konuların, ilhamını zayıf rivayetlerden aldığını, böylelikle onun amellerin fazileti noktasında zayıf hadisler ile amel edilebileceği şeklindeki yaklaşımı benimsediğini tespit etmek mümkündür.

5-Eserin yıllarca medreselerde okutulduğunu dikkate aldığımızda, okuyan kitlelerin düşünce dünyasında zayıf hadisleri makbul gören bir anlayışın zemin kazanmasında etkili olmuş olabileceğini bir varsayım olarak zikretmek mümkündür.

6-Eserin birçok kimsenin inanç, şahsi ibadetler ve kişilik inşa etme konusunda yararlı bilgiler içerdiği, özellikle dilinin akıcı olması münasebeti ile verilmek istenen mesajın halka ulaşmasında bunun etkili olduğu ifade edilebilmektedir.

Kaynakça

- Aclûnî, İsmail b. Muhammed (2001). *Keşfu'l-Hafâ ve Müzîlü'l-İlbâs*. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail, (1992). *Sahîhu'l-Buhârî*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Çağmar, M. E. (2009). Molla Halîl el-İs'irdî'nin 'Risâletun Fî İlmi't-Tecvîd' Adlı Eseri, *Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, sayı: 2, 153-161.
- Gökçe, C. (2015). Molla Halîl es-Siirdî'nin Hayatı, Eserleri ve Tekfir Problemine Bakışı (Nehcü'l-Enâm Adlı Eseri İle Sınırlı), *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, yıl: 20, sayı:34, 76-96.
- İbn Hacer, Ahmed b. Ali (2000). *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*. Riyad: Daru's-Selam.
- İbn Hanbel, Ahmed b. Muhammed (1992). *Müsned*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, (1996). *el-Menâru'l-Münîf fi's-Sahîh ve'd-Daîf*. Riyad: Daru'l-Asime.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd, (1992). *Sünen*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Kandemir M.Y. (2010). *Şemâil*. (ss. 497-500). İstanbul: TDV Yayınları.
- Karakaya, N. (2006). *Bir Dilci Olarak Molla Halîl es-Siirdî*. YYÜSBE, Van: Yayımlanmamış yüksek lisans.
- Kehhâle, Ö. R. (1957). *Mu'cemu'l-Müellifin Terâcimu Musannifi'l-Kütubi'l-Arabiyye*. Dımaşk: Müessesetu'r-Risale.
- el-Kûğî, A. H. (?). *Rehberi 'Avâm Şerhâ Nehcü'l-Enâm*. Diyarbakır: Nur Kitabevi.
- el-Kurtubî, Muhammed b. Ahmed (2006). *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*. Beyrut: Müessesetu'r-Risale.
- Mâlik b. Enes, (1992). *el-Muvatta*. İstanbul: Çağrı Yay.
- Mehmet Tahir Efendi, B. (?). *Osmanlı Müellifleri*. Haz. A. Fikri Yavuz ve İsmail Özen, İstanbul: Meral Yayınevi.
- Memduhoğlu, A. (2008). Molla Halîl es-Siirdî ve Usûlu'l-Fıkh Adlı Elyazma Eseri Üzerine, *İbrahim Hakkı ve Siirt Uleması Sempozyumu*. (ss. 293-316). Siirt: Beyan Yayınları.
- Muslim, Ebu'l-Huseyn b. el-Haccâc, (1992). *Sahîhu Muslim*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Pakiş Ö. (1996). *Molla Halîl es-Siirdî ve Tefsirdeki Metodu*. MÜSBE, İstanbul: Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Suyûtî, Celaluddin Abdurrahman, (2007). *el-Leâliu'l-Masnûa Fi'l-Ehâdîsi'l-Mevdûa*. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- Öncü, M. (2013a). *Molla Halîl es-Siirdî'nin "Basîratu'l-Kulüb Fî Kelami Allâmi'l-Ğuyûb" Adlı Eserinin Arap Dili Açısından İncelenmesi*. DÜSBE, Diyarbakır: Yayımlanmamış Doktora Tezi.

Öncü, M. (2013b). Molla Halîl es-Siirdî'nin Vad' İlmi İle İlgili Risalesinin Tahlîli ve 'Adûduddîn el-İcî'nin Risalesi İle Karşılaştırılması. *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XV/2, 365-391.

Taberânî, Süleyman b. Ahmed (1985). *el-Mu'cemu's-Sağîr*. thk. Muhammed Şekûr, Beyrut: el-Mektebu'l-İslami.

Tirmizî, Ebu İsa Muhammed b. Sevre (1992). *Sünen*. İstanbul: Çağrı Yayınları.

Tirmizî, Ebu İsa Muhammed b. Sevre, (1988). *eş-Şemâilu'l-Muhammediyye*. thk. İzzet Ubeyduddeas, Beyrut: Daru'l-Hadis.

ez-Zerkeşî, B. (2004). *el-İcâbe li İrâdi Mestadrakethu Aişetu Ala's-Sahabe*. Beyrut: Müessesetu'r-Risale.

Ziriklî, H. (2002). *el-A'lâm Kâmusu Terâcim*. Beyrut: Daru'l-İlm.

<http://www.theholyyquran.org> (Erişim tarihi: 22.10.2017).

EXTENDED SUMMARY

Islam has given great importance to knowledge. The Prophet Hz. Muhammed (sav) invited their collocutors to learning and ma'kul/ma'rûf at every opportunity. Institutions of Daru'l-Erkam in Mekka and Suffa in Madinah -places where the Qur'an and its meaning is taught- inspired to open many educational institutions in later periods. The classical madrasahs a link of these institutions have taken its place in history. Arabic, fiqh, hadith, İslamic mysticism and many other education are given in these places.

Mullah Khalîl es-Siirdî (d.1750/1843) is one of the scholars trained in classical madrasah system. He wrote in many subjects like a sarf, nahiv, rhetoric, logic, disputation (münâzara), interpretation (tefsîr), hadith, fiqh, methodology of fiqh, doctrines (kelâm), tecvîd and İslamic mysticism. (Öncü, 2013a, s.366).

It is useful to give a short biography of es-Siirdî. He was born in the Kulpik village of Hizan district of Bitlis province. Mullah Khalîl's first teacher is his father Molla Huseyn b. Mullah Khalit al-Kolathî and later his father took him to Tillo to collect the knowledge/ilim. His father took his son, Mullah Khalîl, to Erzurumlu Ibrahim Hakkı, the author of the work named *Marifetnâme*, and he prayed to him as "Allah give you a lot of knowledge, righteous deeds and longevity." (Pakiş,1996a, s.7) Then he passed from Tillo to Müks (Bahçesaray) after having collected the knowledge here for a while, he went back to Hizan and then to Cizre. Finally, has received his authorization from mufti of İmadiye Mullah Mahmud. (Öncü, 2013a, s.21,22, 24)

Here are the some names of the author's teachers: Mullah Ramazan el-Khazvinî, Sofi Hüseyin el-Karasevî, Mullah Ahmed el-Hâfîz, Mullah Mahmud el-Khelenzî, Mullah Muhammad b. Mullah Ahmed el-Kevnâsî, Mullah Abdulhadi el-Arvasî, Mullah Hüseyin el-Hoşâbî, Sheik Ferruh. (Öncü, 2013a, s.23) Some of the works of Mullah Khalîl are listed as follows:

Arabic language: *el-Kâfiyetu'l-Kübrâ fi'n-Nahv, el-Kamûsu's-Sânî fi' s-Sarfi ve n-Nahvi' ve'l-Me'ânî, el-Manzumetu'z-Zümriyye Nazmu Telhîsi'l-Miftâh, Risâletun fi'l-Mecâz ve'l-isti'âre.*

Tefsir (interpretation): *Basîretu'l-Kulûb fi Kelâmi 'Allâmi'l-Ğuyûb*

Hadith: *Kitabun fi Usûli'l-Hadis*

Fıqh: *Minhâcu'l-Vusûl ilâ İlmi'l-Usûl, Risâletun Sağîretun fi'l-Ma'fuvvât*

Kelâm: *Te'sisu Kavâidi'l-Akâid 'alâ mâ Senehe min Ehli'z-Zâhir ve'l-Bâtın mine'l-'Avâid, Nehcu'l-Enâm fi'l-Akâid, Muhtasarı Şerhi's-Sudûr fi Şerhi'l-Mevti ve Ahvâli'l-Kubûr, Mulahhasu'l-Kavâidi' ve'z-Zevâcir fi mâ Tekellemû 'ala's-Segâir ve'l-Kebâir*

Tasavvuf (İslamic mysticism): *Minhâcu's-Sünneti's-Seniyye fi Âdâbi Sulûki's-Sûfiyye, Nebzetü Mevâhibi'l-Ledunniyye fi's-Şatahâti ve'l-Vahdeti'z-Zâtiyye, Risâletun fi Menâkıbi Şeyh Ahmed.*

In this study, we will consider his famous work, *Nahcu'l-Anâm*, which deals with the principles of beliefs and faith. First we want to give some information about this work. This work is written as verse in Kurdish language and formed from 271 couplets. Ahmed Hilmi el-Kûğî ed-Diyarbakrî wrote a commentary on this book named of the *Rehberi Avam Şerhâ Nahcu'l-Anâm*. Mullah Khalîl did not write an introduction to his work. He stated at the end of his book, his brother insisted from him to write such a work.

Halîli kû ev terz bidâet ne bû   We lê ew bi fermânâ exê xwe bû (Couplet no:260)

Mullah Khalîl expressed the meaning of many verses in his couplets. For example, the meaning of the these verses "...He begetteth not, nor is He begotten. And there is none like unto him." (Sûrah of İhlâs, 112/3-4) are verbalised briefly in this way.

Ne ewlâd û zewcet ne bâb û ne dâ   Ne hemkûf û mevt û zewâla xweda (Couplet no:14)

The work of Mullah Khalîl has been effected from narrations/hadiths also. Some of these narratives are sahih, while others are weak/daif narratives. We want to give two instances about the topic.

First sample: In the chapter *Mebhasu's-Sifati's-Seb'ati'l-Kadimeh* the adjectives of Allah are counted. In this part it is stated that Allah has ninety-nine names. (el-Kûgî, s. 9) The following couplet shows this:

Molla Halîl's statement:

Tu nâvân tu bê şer'ê lê dame ne Ji nehwêd û neh nâvê wî zêde ne (Couplet no:14)

Statement in hadith sources:

إن لله تسعة وتسعين اسمًا، من أحصاها كُلَّها دخل الجنة

The meaning of the hadith transferred from Abu Hurayra as merfû' is this: " Allah has ninety-nine names. Whoever counts them will enter the paradise." (Buhârî, Şurût, 18; Deavât, 68; Müslim, zikr, 5-6; Tirmizî, Deavât, 82; Ahmed b. Hanbel, Müsned, II/258).

Second sample: In *Mebhasu'l-Mi'rac* section is told that Hz. Muhammed was taken from Ka'be one night and on a sudden to the Masjid al-Aqsa, where he was imam of all the Prophets and saw Allah.

Molla Halîl's statement:

Jê wî ew bire sidretu'l-Munteha Bi qâbê du kewsan vibal xwe giha (Couplet no:46)

Bi rih û cesed ve ewî birsuwar Bi çavê sere xwe xwedê dî du car (Couplet no:47)

Statement in hadith sources:

عن عكرمة عن ابن عباس قال : رأى محمد ربه قلت أليس الله يقول { لا تدركه الأبصار وهو يدرك الأبصار } قال ويحك ذلك إذا تجلى بنوره الذي هو نوره وقال أريه مرتين

Ikrima transmitted that Ibn Abbas said: Ibn Abbas said that 'Muhammad saw his Lord'. I said to him that does not Allah say?: 'No vision can grasp Him, but His grasp is over all vision...' (Sûrah Enam, 6/103) After that he answered me like this: 'Shame on you! when Allah manifested with His light/nûr He is not seen. Allah has been shown to him twice.' (Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'an, 53; Zerkeşî, B. 2004, s.174)

As a result, we can say the following points: Mullah Khalîl indicated in the hadiths sometimes explicitly and sometimes by implication in his book called *Nahcu'l-Anâm*. There are certain passages referring to sahih, zaif and mevzu (fabrication) narrations in the work. Especially in the sections related to İslamic mysticism, appearance (şemâil), moral (âdâb) and terğîb/terhîb are pointed to couplets that including more zaif/weak narratives.